

بیتاب علم

دانشگاه مذاهب اسلامی

دانشکده فقه و حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته فقه مقارن و حقوق خصوصی

مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته در حقوق ایران و فقه مقارن

نگارش: فاطمه پاسداری کیا

استاد راهنما: دکتر محمود کاظمی

استاد مشاور: دکتر طاهای مرقاتی خویی

بهمن ۹۹

تعهدنامه

صور تجلسه دفاعیه

تقدیم

تقدیم به خدایی که آفرید قلم را، عقل را، علم را و عمل را

تقدیم به الگوی کامل و تمام زندگی ام بی بی دو عالم حضرت مادر، فاطمه زهرا (س)

تقدیم به پدر و مادر عزیزم که از نگاهشان صلابت و از رفتارشان محبت آموختم

و تقدیم به همه تلاشگران عرصه علم و اخلاق...

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش برای خدایی که بار دیگر فرصت پیشرفت را به من عطا فرمود یگانه آفریدگار شکر است که هر روز نعمت‌های بیکرانت را وارد زندگی‌ام می‌کنی و هر لحظه مرا به مسیر درست و راه راست هدایت می‌کنی و درهای علم را بر ما می‌گشایی و عمری و فرصتی عطا فرمودی تا بدان بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازمایم.

از استاد گرامیم جناب آقای دکتر محمود کاظمی بسیار سپاسگزارم چرا که بدون رهنمودها و راهنمایی‌های ایشان تأمین این پایان‌نامه بسیار مشکل می‌نمود و از استاد مشاور ارجمندم جناب آقای دکتر طاها مرقاتی خویی صمیمانه تقدیر و تشکر ویژه دارم.

علائم اختصاصی

ق.م	..... قانون مدنی
ق.ا	..... قانون اساسی
بی تا	..... بدون تاریخ چاپ
بی جا	..... بدون محل چاپ
ص	..... صفحه
ج	..... جلد
م	..... میلادی
ه. ق	..... هجری قمری
ه. ش	..... هجری شمسی

چکیده

جامعه جهانی امروزه با توجه به رشد جمعیت نیاز روزافزونی به مواد غذایی دارد؛ که محصولات تراریخته یکی از چالش برانگیزترین محصولات غذایی مورد استفاده جهانیان است. استفاده از این محصولات و گسترش آن، با وجود مزایا و منافعش، چالش‌ها و مسائلی را نیز به همراه دارد. ویژگی منحصر به فرد این نوع از محصولات و آثار زیست‌محیطی و انسانی آن، اهمیت بحث در این زمینه را دوچندان کرده است. از چالش‌های حقوقی و فقهی در این زمینه، تعیین مسئولیت مدنی (ضمان قهری) ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته است که اختلاف نظرهایی در فقه مقارن و نظام حقوقی به دنبال داشته است. در این پژوهش با توجه به مشخص نبودن مسئولیت تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان محصولات تراریخته در مقررات داخلی و فقه، تلاش شده است ضمن یافتن مبنای مناسب در حقوق موضوعه، وضعیت این مسئله را در فقه نیز معرفی شود. با بررسی مبانی فقهی از جمله قواعد غرور، لاضرر، اتلاف و تلازم بین منفعت و ضمان، می‌توان به این نتیجه رسید که برای مسئول شناختن اشخاص (تولیدکننده، عرضه‌کننده و دولت) در محصولات تراریخته‌ای که شامل مخاطرات شناخته و ناشناخته است، بهترین مبنای قاعده غرور است تا مصرف‌کننده ضعیف راحت‌تر بتواند از تولیدکننده خارجی، عرضه‌کننده پر قدرت و دولت خسارت وارده را مطالبه کند و با بررسی مبانی حقوقی و قوانین و مقررات مسئولیت مدنی، با توجه به اختلاف نظر در مورد معیوب بودن محصولات تراریخته، مسئولیت محض مبتنی بر عیب محصول کاربرد ندارد و بهترین مبنای مسئول شناختن اشخاص، مسئولیت مبتنی بر مبنای امنیت بازاری است تا اعتماد مصرف‌کننده را جلب کند.

کلیدواژه‌ها: محصولات تراریخته، مسئولیت مدنی، تولیدکننده، عرضه‌کننده، حقوق ایران، فقه مقارن

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۲	فصل یکم- کلیات و مفاهیم
۳	مبحث یکم- کلیات
۳	گفتار یکم- تبیین مسئله
۵	گفتار دوم- بیان سؤال‌های تحقیق
۵	گفتار سوم- فرضیه‌های تحقیق
۶	گفتار چهارم- اهداف و ضرورت انجام تحقیق
۶	گفتار پنجم- پیشینه تحقیق
۷	گفتار ششم- روش تحقیق
۷	گفتار هفتم- جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۷	گفتار هشتم- ساختار تحقیق
۸	مبحث دوم- مفاهیم
۸	گفتار یکم- مفاهیم اصلی
۸	بند یکم- مسئولیت
۸	بند دوم- ضمان
۹	بند سوم- محصولات تراریخته
۱۰	بند چهارم- مصرف کننده
۱۰	بند پنجم- تعریف علمی موجودات زنده اصلاح شده ژنتیکی
۱۱	بند ششم- تعریف حقوقی موجودات زنده اصلاح شده ژنتیک
۱۱	گفتار دوم- مفاهیم فرعی
۱۱	بند یکم- DNA
۱۱	بند دوم- ژن
۱۲	بند سوم- زیست فناوری
۱۳	بند چهارم- مهندسی ژنتیک
۱۳	بند پنجم- ارگانسیم
۱۴	فصل دوم- احکام حاکم بر محصولات تراریخته در حقوق موضوعه و فقه مقارن

۱۵	مبحث یکم- شناخت محصولات تراریخته
۱۵	گفتار یکم- تاریخچه دست کاری ژنتیکی و زیست فناوری
۱۶	گفتار دوم- روش های انتقال ژن و مصداق شناسی محصولات تراریخته
۱۶	بند یکم- روش های انتقال ژن در محصولات تراریخته
۱۷	بند دوم- مصداق شناسی
۱۷	گفتار سوم- فواید و مخاطرات محصولات تراریخته
۱۷	بند یکم- فواید محصولات تراریخته
۱۹	بند دوم- مخاطرات محصولات تراریخته
۲۵	گفتار چهارم- مقایسه تراریخته با کودهای شیمیایی
۲۶	گفتار پنجم- واردات محصولات تراریخته توسط دولت
۲۷	مبحث دوم- مشروعیت و عدم مشروعیت محصولات تراریخته
۲۸	گفتار یکم- فتاوی فقهای شیعه در مورد محصولات تراریخته
۲۹	گفتار دوم- جواز یا عدم جواز استفاده از محصولات تراریخته
۳۰	گفتار سوم- حکم شرعی گیاهان و غذاهای حیوانی اصلاح ژنتیکی در نزد فقهای اهل سنت
۳۰	بند یکم- ادله هر دو دیدگاه
۳۱	مبحث سوم- بررسی معیوب بودن محصولات تراریخته
۳۲	گفتار یکم- عیب
۳۲	بند یکم- عیب در فقه
۳۳	بند دوم- عیب در حقوق
۳۳	بند سوم- نظرات متخصصین موافق و مخالف درباره معیوب بودن محصولات تراریخته
۳۵	گفتار دوم- معیوب بودن محصولات تراریخته
۳۹	فصل سوم- مبانی و ارکان مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته
۴۰	مبحث یکم- مبانی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته
۴۰	گفتار یکم- مبانی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته در فقه مقارن
۴۰	بند یکم- قاعده تلازم بین منفعت و ضمان
۴۲	بند دوم- قاعده اتلاف
۴۳	بند سوم- قاعده لاضرر
۴۴	بند چهارم- قاعده غرور

- بند پنجم: رجحان قاعده غرور در تحلیل فقهی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته ۴۵
- گفتار دوم- مبانی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته در حقوق موضوعه ۴۶
- بند یکم- نظریه تقصیر ۴۶
- بند دوم- نظریه عیب محصول ۴۸
- بند سوم- نظریه امنیت بازاری ۴۹
- مبحث دوم- ارکان مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته ۵۳
- گفتار یکم- ضرر ۵۴
- بند یکم- مفهوم ضرر و اقسام آن ۵۴
- بند دوم- ضرر ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته ۵۷
- گفتار دوم- فعل زیان بار ۵۷
- بند یکم- مفهوم فعل زیان بار ۵۷
- بند دوم- شرایط مربوط به فعل زیان بار در مسئولیت مدنی ۵۷
- بند سوم- فعل زیان بار در مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته ۵۸
- گفتار سوم- رابطه سببیت ۵۹
- بند یکم- مفهوم رابطه سببیت ۵۹
- بند دوم- رابطه سببیت در مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته ۵۹
- مبحث سوم- شخص مسئول در مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته ۶۳
- گفتار یکم- مسئولیت تولید کننده و عرضه کننده محصولات تراریخته ۶۳
- بند یکم- مفهوم عرضه کننده و تولید کننده ۶۴
- بند دوم- مسئولیت تولید کننده در محصولات تراریخته ۶۵
- بند سوم- مسئولیت عرضه کننده در محصولات تراریخته ۶۶
- گفتار سوم- مسئولیت دولت در محصولات تراریخته ۶۶
- نتیجه گیری** ۷۱
- پیشنهادها** ۷۳
- فهرست منابع** ۷۴

مقدمه

پیشرفت علم و فناوری‌هایی نظیر بیوتکنولوژی تولیدمثل، مهندسی ژنتیک و ... چشم‌اندازهای روشنی را در تولید محصولات پدیدآورنده‌اند؛ این علوم سبب تحولات بنیادینی در ساختار ژنتیکی کالا می‌شود؛ و می‌تواند تأثیر دائمی در نسل‌های بعد محصولات تغییر ژنتیک یافته ایجاد کند. افزایش جمعیت جهان و نیازمندی به تولید بیشتر محصولات کشاورزی باعث افکار جدید و ابتکارات نوینی شده است. از جمله این ابداعات و تلاش‌ها، انجام تغییرات و اصلاح ژنتیکی در گیاهان و محصولات غذایی است؛ محصولاتی که مهندسی شده یا اصلاح شده ژنتیکی، تراریخته نامیده می‌شوند.

تراریخته کردن محصولات، یکی از تازه‌ترین دستاوردها در حوزه ژنتیک می‌باشد، در واقع این روش برای مقاومت در برابر آفات‌های در محصولات کشاورزی، تولید حیوانات تراریخته برای جنبه درمانی، اقتصادی و غذایی و ... یک‌راه حل جدید جهت تقویت تغذیه و مواد اولیه جامعه است. این علم سبب تغییرات در ساختار ژنتیکی محصولات می‌شود؛ در واقع می‌توان گفت تراریخته کردن محصولات می‌تواند؛ به عنوان مثال کمک به کشاورزان باشد که با مقاوم کردن محصولات در برابر آفت، برداشت بیشتری داشته باشند ولی در مقابل مخاطرات آن بیشتر از منافع آن است که در فصل دوم این پژوهش مخاطرات و منافع محصولات تراریخته به طور کامل بیان شده است و نظر فقهای مذاهب اسلامی در مورد مشروعیت این محصولات بیان شده است که نظرات متفاوتی دارند گروهی این محصولات را حلال و گروهی دیگر آن را حرام می‌دانند.

امروزه به دلیل حساسیت بر کالاهای تولیدی عصر حاضر خصوصاً فایده تولیدی مطالعات مهندسی ژنتیک بیشتر به چشم می‌خورد و برای جلوگیری از سوءاستفاده از قدرت و برای حمایت از مصرف‌کننده ضعیف در برابر ابرقدرت‌های جهانی در تولید محصولات تراریخته نیاز است قوانین خاصی در خصوص مسئولیت اشخاص مسئول در تولید و عرضه محصولات تراریخته وضع شود چرا که به دلیل خصوصیت مبتنی بر سختی اثبات تقصیر در فرایند تولید محصولات تراریخته همچنین نقص علم محاکم و کارشناسان این عرصه جهت احراز تقصیر علاوه بر آن عدم کارایی مناسب نظام مسئولیت قراردادی، در مسئول شناختن تولیدکننده و عرضه‌کننده محصولات تراریخته نظریه ثبات و امنیت بازاری بر نظریه تقصیر و مسئولیت مبتنی بر عیب کالا مقدم است. مسئولیت مدنی در فقه با عنوان ضمان قهری شناخته می‌شود در فقه چندین مبانی برای ضامن شناختن افراد در نظر گرفته شده است مانند قواعد غرور، تلازم بین منفعت و ضمان، اتلاف و ... برای ضامن شناختن اشخاص مسئول در تولید و عرضه محصولات تراریخته می‌توان از قاعده غرور استفاده کرد که این قاعده را هم فقهای شیعه و هم فقهای اهل سنت پذیرفته‌اند. این موارد در فصل سوم این پژوهش به طور کامل مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل یکم - کلیات و مفاهیم

مبحث یکم - کلیات

قبل از ورود در اصل موضوع، به مسائل کلی پژوهش پرداخته می‌شود:

گفتاریکم - تبیین مسئله

زیست‌فناوری، فناوری نوینی است که دستمایه یافته‌ها و تلاش‌های بشر در کشف رموز علوم زیستی و به کارگیری آن برای توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاه انسان است. در قرن بیست و یکم تحولی جدید در علم زیست‌فناوری پدید آمد که توانست به بهبود و اصلاح گیاهان و جانوران در بخش کشاورزی و دام‌پروری کمک نماید؛ پیشرفت این فناوری در زمینه‌های کشاورزی و دام‌پروری غیرقابل انکار است.

محصولات تراریخته، دست‌کاری ژنتیکی محصولات یا جانورانی است؛ به این معنا که یک یا چند ژن را به یک محصول یا جانور اضافه یا کم کنیم تا ویژگی‌های آن‌ها تغییر یابد.

در سال ۱۹۵۵ م جمعیت جهان ۵/۷ میلیارد نفر بوده است که با احتمال رشد ۷۰ درصدی به ۹/۸ میلیارد نفر در سال ۲۰۵۰ خواهد رسید بنابراین میزان نیاز انسان به کشاورزی و دام‌پروری به‌منظور تأمین غذا و دارو یکی از معضلات اصلی خواهد بود که اگر امروز به آن توجه نشود، مشکلی عظیم برای جمعیت رو به رشد و زندگی آن‌ها در آینده پیش خواهد آمد. چراکه امروزه از ۷ میلیارد نفری که روی کره زمین زندگی می‌کنند بیش از ۸۰۰ میلیون نفر کمتر از ۲۰۰ کالری دریافت می‌کنند و نیمی از ۱۲ میلیون کودک زیر ۵ سال بر اثر کمبود مواد غذایی و دارو از بین می‌روند.

محصولات تراریخته نوعی انقلاب عظیم در علوم و فنون به حساب می‌آیند، انقلابی که در آغاز عصر طلایی خود قرار دارد و جلوه‌های آن در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی و قلمروهایی چون دام‌پروری، محیط‌زیست و پزشکی به‌روشنی به چشم می‌خورد که آثار خود را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در زندگی روزمره انسان‌ها و در عرصه‌های گوناگون علمی، پژوهشی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی می‌گذارد.

فقها اهل سنت بر جواز و عدم جواز محصولات تراریخته اختلاف نظرهایی دارند؛ گروهی به آیه ۱۱۹ سوره نسا استناد کرده‌اند و می‌گویند چنین تغییراتی در ژنتیک دست‌کاری در خلقت است. گروهی که حکم جواز محصولات تراریخته را داده‌اند می‌گویند این تغییرات ژنتیکی نظیر کارهای مصنوعی است در بخش نباتات در گلخانه‌ها و شبیه‌سازی؛ که این امور حتی اگر در انسان راه پیدا کند، آسیبی به توحید و به نظام خلقت نمی‌رساند. فقهای شیعه در صورتی مصرف محصولات تراریخته را جایز دانسته‌اند که ضرری نداشته باشد.

قانون ملی ایمنی زیستی در قسمتی از ماده ۵ بیان می‌دارد؛ کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی که بعد از انجام آزمایش‌های میدانی قصد رهاسازی موجودات زنده تغییر شکل یافته ژنتیکی را دارند موظف به اخذ مجوز از دستگاهی اجرایی ذی صلاح می‌باشند.

به دلیل مبتلا بودن جامعه به محصولات تراریخته، هر فرد حقوقی یا حقیقی در قبال آن مسئولیت‌هایی دارد؛ به خصوص دولت که واردکننده اصلی این محصولات به ایران است.

یکی از عناصر و اجزای جامعه که به شکل مستقیم، سکان هدایت جامعه را در دست می‌گیرد؛ اقتصاد آن کشور است و هرگونه قدم برداشتن برای اصلاح و بهبود آن می‌تواند به منزله گام‌هایی در جهت تعالیم دیگر بخش‌های جامعه و رفاه حال عمومی و فعالیت در اعتلای پایه نظام و کشور باشد.

در نظام اقتصاد اسلامی؛ تأمین رفاه عمومی و زدودن فقر از سطح جامعه و نیز رسیدن به اقتدار و استقلال اقتصادی، مستلزم داشتن اقتصادی شکوفا و در حال رشد است که آیات و روایاتی در این زمینه آمده است برای نمونه:

۱- سوره النسا آیه ۱۴

۲- روایت حضرت علی (ع) که فرمودند: «آنگاه که فرد و جامعه‌ای مورد لطف الهی قرار گیرد خداوند توفیق خوداتکایی و خودکفایی را به آن‌ها عنایت می‌کند»

امروزه تغذیه سالم یکی از راهبردهای مهم دولت است. تغذیه سالم همراه با مواد غنی و مغذی علاوه بر اینکه سلامت افراد را تضمین می‌کند، باعث می‌شود تا هزینه‌های درمان ناشی از تغذیه مواد غذایی ناسالم و بعضاً آلوده نیز کاهش چشمگیری یابد، بنابراین یکی از اهداف اصلی نظام‌های سلامت در هر جامعه‌ای، سلامت مواد غذایی است که در برنامه غذایی مردم قرار دارد متأسفانه وضعیت سلامت محصولات تراریخته و غیرتراریخته و فرآورده‌های غذایی در کشورها، به دلیل دست‌کاری در ژن محصولات در تراریخته و استفاده نادرست و غیرعلمی از سموم شیمیایی در غیر تراریخته‌ها، به مخاطرات افتاده‌اند. همین مسئله سبب شده که مسئولان نظام سلامت و وزارت بهداشت، در تلاش برای کاستن از این مخاطرات باشند.

از طرفی در اسلام احادیث و رهنمودهایی فراوان از بزرگان دین در جهت حفظ صحت و تقویت بدن و پرداختن به آن وارد شده است؛ از جمله «الصحة افضل النعم» بنابراین می‌توان گفت از نظر اسلام چنانچه کسی به سلامتی دیگران لطمه وارد کند؛ اگر عمدی باشد باید سخت مجازات شود و اگر عمدی نباشد باید مجازات مالی شود و دیه آن عضو را که آسیب دیده به صاحبش بپردازد پس اگر محصولات تراریخته به سلامت افراد جامعه آسیبی برساند مثلاً موجب عقیم شدن افراد جامعه شود یا باعث ناتوانی جنسی افراد شود در صورت این‌گونه ضررها این محصولات چه حکمی دارند؟ چه شخصی مسئول این زیان‌ها هست؟

۱. وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَاراً خَالِداً فِيهَا وَ لَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ. (و هر که نافرمانی خدا و رسول او کند و تجاوز از حدود و احکام الهی نماید

او را به آتش درافکند که همیشه در آن است و همواره در عذاب خواری خواهد بود)

آنچه مسلم است اینکه اشخاص مسئول با وجود عدم اطمینان به سلامت محصولات تراریخته تولید و عرضه این محصولات را برعهده گرفته‌اند؛ بنابراین باید مسئولیت مدنی اشخاص مسئول را در برابر مصرف‌کنندگان، مبتنی بر مبنای امنیت بازاری پنداشت زیرا تولیدکننده و عرضه‌کننده دارای قدرت، با آگاهی کامل به مخاطرات محصولات تراریخته اقدام به تولید و عرضه آن می‌کنند.

بنابراین در صورت آسیب رساندن (چه آسیب بدنی چه آسیب مالی) محصولات تراریخته به افراد جامعه (اعم از حقوقی و حقیقی) تولیدکننده، عرضه‌کننده و دولت (جواز واردات محصولات تراریخته با دولت است) از نظر فقه مقارن و حقوق ایران مسئول شناخته می‌شود.

گفتار دوم- بیان سؤال‌های تحقیق

سؤالات اصلی:

مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه ناشی محصولات تراریخته از دیدگاه حقوق ایران و فقه مقارن جزء کدام قسم از مسئولیت است و چه کسانی مسئول‌اند؟

سؤال فرعی:

تراریخته کردن محصولات از منظر فقه و حقوق دانان عیب است یا نه؟

گفتار سوم- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی:

به نظر می‌رسد مسئولیت قهری است و اشخاص مسئول شامل تولیدکننده، عرضه‌کننده و دولت است؛ بنابراین به دلیل آگاهی اشخاص مسئول به مخاطرات شناخته، ناشناخته احتمالی آینده و مضرات محصولات تراریخته، برای تامین امنیت بازار با هدف جلب مشتری باید آنان را بر مبنای امنیت بازار در حقوق و بر مبنای قاعده غرور در فقه مقارن مسئول قلمداد کرد.

فرضیه فرعی:

به نظر می‌رسد در خصوص معیوب بودن محصولات تراریخته باید به نظرات متخصصین رجوع کنیم. متخصصین در معیوب بودن محصولات تراریخته اختلاف نظر دارند؛ برخی تراریخته کردن محصولات را عیب می‌دانند و برخی دیگر تراریخته کردن محصولات را مزیت می‌دانند.

گفتار چهارم - اهداف و ضرورت انجام تحقیق

با رشد روزافزون جمعیت و کمبود مواد غذایی و دارویی، جامعه به این امر مهم نیازمند است؛ که در ضمن افزایش تولید، مانع از لطمه وارد شدن به جامعه شود پس در صورت مشخص نبودن مسئولیت مدنی این محصولات، تولید و مصرف آنها با مشکلات جدی روبرو خواهد شد و راه برای سوءاستفاده کنندگان باز خواهد شد؛ پس قانون و فقه موظف‌اند مقرراتی در این حیطة تبیین و وضع نمایند. در ایران تاکنون برای بررسی حیطة فقه مقارنی مسئولیت مدنی محصولات تراریخته مطالعاتی صورت نگرفته است؛ پس از آنجا که محصولات تراریخته برای حالا و آینده یک امر ضروری به حساب می‌آید؛ باید مطالعاتی در جهت بررسی حیطة فقه مقارنی مسئولیت مدنی محصولات تراریخته صورت گیرد.

گفتار پنجم - پیشینه تحقیق

با توجه به جستجوهای به عمل آمده هیچ پژوهشی که مستقلاً به بررسی محصولات تراریخته در حقوق ایران و فقه مقارن پرداخته باشد یافت نشد. با همه این‌ها می‌توان به پژوهش‌هایی در این زمینه اشاره نمود که ذیلاً برخی را از منظر می‌گذرانیم:

- الهیاری فرد، نجف، ۱۳۹۲، بررسی دیدگاه‌های اسلامی (شیعه) درباره مصرف محصولات تراریخته، مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی، شماره یک، ۷۴-۸۳

در این مقاله به مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته پرداخته است.

- بیگدلی، سعید، بدیع صنایع اصفهانی، امین، ۱۳۹۳ ش، مبنای مسئولیت مدنی ناشی از محصولات غذایی اصلاح شده ژنتیکی (تراریخته) (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و اسناد بین‌المللی)، شماره ۲، ص ۲۸۷-۳۱۶.

در این مقاله اشاره‌ای به مباحث فقهی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته نشده است.

- رضا نژاد، زهرا؛ رهبر، مهدی، ۱۳۹۷، مستندات فقهی حقوقی تولید محصولات تراریخته، کارشناسی ارشد دانشگاه قرآن و حدیث پردیس تهران.

در این پایان‌نامه مسئولیت مدنی تولیدکننده و عرضه‌کننده مورد بررسی قرار نگرفته است.

- رضایی، روح‌الله؛ صالحی مازندرانی، محمد، ۱۳۹۴، مطالعه تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه تراریخته ژنتیک، کارشناسی ارشد دانشگاه قم، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

- قچان، علی؛ حسین زاده، جواد، ۱۳۹۷، تحلیل مسئولیت‌های حقوقی در فناوری ترنس ژنتیک (تراریخته)، کارشناسی ارشد دانشگاه علم و فرهنگ تهران..

در دو پژوهش فوق جنبه فقهی مورد بررسی قرار نگرفته است.

– عبدلی، مریم؛ یوسف وند، محمود، ۱۳۹۷، بررسی فقهی حقوقی مصرف عمومی و تجاری‌سازی محصولات تراریخته، کارشناسی ارشد دانشکده اصول‌الدین مرکز قم.

– رزم‌خواه نجمه؛ حیدری، بهاره؛ عباسی، محمود؛ هاشمی، مهرداد، ۱۳۹۳، محصولات تراریخته کشاورزی و چالش‌های پیش رو در پرتو نظام حقوقی بین‌الملل، دکتری تخصصی دانشگاه پیام نور مرکز دانشکده الهیات و معارف اسلامی.

– رضایی ناندلی، محبوبه؛ ژانت الیزابت به لیک؛ عبداللهی، محسن، ۱۳۸۶، نظام حقوقی حاکم بر محصولات زراعی تراریخته (اصلاح‌شده ژنتیک) در نظام حقوقی بین‌المللی و داخلی، کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی، پژوهشکده علوم محیطی.

– بدیع صنایع اصفهانی، امین؛ ایزانلو، محسن؛ بیگدلی، سعید، ۱۳۹۱، مسئولیت مدنی ناشی از محصولات غذایی ژنتیکی (تراریخته) با مطالعه تطبیقی در حقوق آمریکا و پروتکل ایمنی زیستی کارتاها، کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

بنا بر پیشینه‌های مورد اشاره می‌توان گفت پژوهش حاضر تحقیقی نو و بدیع خواهد بود و نسبت به پژوهش‌های فوق که به بررسی مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته در حقوق بین‌المللی و حقوق ایران پرداخته، در این پژوهش به مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته و مبانی و ارکان آن در حقوق ایران و فقه مقارن مورد بررسی قرار گرفته است.

گفتار ششم – روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان‌نامه توصیفی تحلیلی و به شیوه کتابخانه‌ای از طریق جمع‌آوری داده‌ها است.

گفتار هفتم – جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

بررسی تطبیقی مسئولیت مدنی و مبانی آن در تولید و عرضه محصولات تراریخته در فقه مذاهب اسلامی اعم از شیعه و اهل سنت و تطبیق آن با حقوق موضوعه ایران، از جنبه‌های جدید تحقیق است.

گفتار هشتم – ساختار تحقیق

این پایان‌نامه از نظر ساختار در سه فصل تهیه و تنظیم گشته است؛ که ابتداً به بیان چکیده، کلیات تحقیق، بیان فصول و در پایان به بیان نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها و فهرست منابع و مآخذ پرداخته شده است؛ در فصل اول، کلیات و مفاهیم، فصل دوم به احکام حاکم بر محصولات تراریخته در حقوق و فقه مقارن مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. در فصل سوم مبانی و ارکان مسئولیت مدنی ناشی از تولید و عرضه محصولات تراریخته در حقوق ایران و فقه مقارن مورد بررسی قرار گرفته است.

مبحث دوم - مفاهیم

در این مبحث به مفاهیم اصلی این پژوهش و مفاهیم فرعی و مرتبط با این پژوهش می‌پردازیم.

گفتار یکم - مفاهیم اصلی

این مفاهیم ساختار اصلی موضوع پژوهش‌اند که برای روشن‌سازی موضوع پژوهش مورد نیاز است.

بند یکم - مسئولیت

در لغت: مسئولیت از «سأل - يسأل» به معنی «موظف بودن به انجام دادن امری» است. (معین، ۱۳۸۳، ج ۳، ۴۰۷۷) در لغت به معنی «مورد پرسش و سؤال واقع شدن» و غالباً به مفهوم «تفکیک وظیفه و آنچه انسان عهده‌دار و مسئول آن باشد.» است. (عمید، ۱۳۸۹، ۹۵) یا در لغت‌نامه دهخدا مسئولیت به معنی: «تعهد، مؤاخذه، مواظب بودن به انجام کاری و متعهد بودن.» آمده است. (دهخدا، ۱۳۷۳، ج ۴۴، ۴۴۸)

در حقوق: مسئولیت Responsabilite (مدنی)، تعهد قانونی شخص بر رفع ضرری که به دیگری وارد کرده است خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود وی باشد یا ناشی از فعالیت او شده باشد. (فقه) در همین معنی لفظ ضمان را به کار برده‌اند و معنی آن هر نوع مسئولیت اعم از مسئولیت مالی و مسئولیت کیفری است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۲، ۶۴۲) در هر مورد که شخص ناگزیر از جبران خسارت دیگری باشد، می‌گویند در برابر او «مسئولیت مدنی» دارد بر مبنای این مسئولیت رابطه دینی ویژه‌ای بین زیان دیده و مسئول به وجود می‌آید زیان دیده طلبکار و مسئول بدهکار می‌شود و موضوع بدهی جبران خسارت است که به طور معمول با دادن پول انجام می‌پذیرد. (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ج ۱، ۶)

بند دوم - ضمان

در لغت واژه ضمان در اصل به معنای آن است که چیزی را داخل چیزی قرار دهند که آن را در برگیرد «الضاد والمیم و النون أصلٌ صحیح و هو جعل الشیء فی شیء یحویه» (ابن فارس، ۱۴۰۴، ق، ج ۳، ۲۷۳) ضمانت مال یعنی در بر خود گرفتن و به عهده خود گذاشتن است. (فیومی، بی تا ج ۲، ۳۶۴)

ضمان در حدیث «الخراج بالضمان» به همین معناست و قصد پیامبر اکرم صلی الله علیه و اله این است که درآمد در برابر مسئولیت و غرامتی است که شخص بر عهده می‌گیرد. (مرتضوی، ۱۳۹۶، ۲۶۳)

الف) ضمان قهری در فقه اهل سنت

در مورد ضمان قهری غزالی می‌گوید: مسئولیت برگرداندن یک چیز یا بدل مثلی یا قیمی آن. (غزالی، ۱۳۱۹ ق، ۲۰۸) شوکانی آن را پرداخت غرامت چیزی شمرد که تلف شده است. (شوکانی، بی تا ج ۶، ۹۲) زحیلی ضمان را مسئولیت جبران زیان از میان رفتن مال یا منافع یا ضرر جانی جزئی یا کلی تعریف کرده است. (زحیلی، ۱۴۲۹ ق، ۱۵)

ب) ضمان قهری در فقه شیعه

آنچه در این بحث کاربرد دارد ضمان در معنای عقدی آن که عقد ضمان نیز از مصادیق آن است، نیست؛ بلکه مقصود از ضمان، اصل معنای لغوی آن و در محدوده ضمان قهری است و منشأ آن هر نوع زبانی است که بر دیگری وارد می‌شود همان‌طور که بعضی مفهوم ضمان را امری عرفی می‌دانند و معنای خاص شرعی برای آن در نظر نمی‌گیرند. (مراغی، ۱۴۱۷ ق، ج ۲، ۴۳۱)

بند سوم - محصولات تراریخته

دست‌کاری ژنتیکی هم بر روی انسان و هم بر روی حیوانات و گیاهان انجام می‌گیرد. محصولات تراریخته عنوانی است که به دست‌کاری ژنتیک در گیاه و حیوانات صدق می‌کند در این قسمت علاوه بر تعریف حیوانات تراریخته و گیاهان تراریخته به فواید و مخاطرات آن‌ها می‌پردازیم.

الف) حیوانات تراریخته

یک حیوان تراریخته حیوانی است که ژنوم آن به وسیله وارد کردن یک ماده ژنتیکی خارجی اصلاح شده است. محققان بهترین تعریف برای حیوانات تراریخته، تعریف ارائه شده توسط R.J. Wall این است که مولکول‌های DNA نو ترکیب از طریق دخالت عمدی و باهدف از طریق انسان وارد ژنوم آن شده است. فناوری DNA نو ترکیب به دسته‌ای از فن‌ها گفته می‌شود که برای جدا کردن و سپس پیوستن قطعاتی از DNA مورد استفاده قرار می‌گیرد. (Blanchard, 2005, 58)

ب) گیاهان تراریخته

به محصولاتی که از طیف مهندسی و اصلاح ژن‌های یک ارگانیسم به دست می‌آیند، تراریخته می‌گویند که معادل Genetically modified organisms یا GMOs است. در این اصلاح ژنتیکی، دی. ان. ای موجودات با استفاده از روش‌های درون شیشه‌ای تغییر می‌یابد؛ یعنی DNA پس از ایجاد تغییر در خارج از بدن آن موجود یا گیاه به درون سلول‌های آن منتقل می‌شود به نحوی که بتواند به جزئی از DNA آن موجود تبدیل شود. این تغییر می‌تواند موجب تولید فرآورده‌هایی شود که برای مثال در محصولات کشاورزی صفات مطلوبی مانند مقاومت به آفات و تحمل خشکی ایجاد کند و این ویژگی را به نسل‌های بعدی انتقال دهند. (احسانی، ۱۳۹۰، ۳) زیست‌فناوری تراریخته، شامل فناوری مهندسی ژنتیک گیاهان برای دست‌ورزی ژن‌ها از یک گیاه یا موجود دیگر به گیاه زراعی برای بهبود صفاتی نظیر مقاومت به تنش‌های زیستی و غیر زیستی